

© Я. В. ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ* 2023

ПРИКРАСИ КОЛА МАРТИНІВКИ СЕРЕД МАТЕРІАЛІВ САЛТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: АНАЛІЗ ДАНИХ

У статті розглядаються знахідки раннього середньовіччя, що характерні для скарбів кола Мартинівки і пенківської та колочинської культур із пам'яток і комплексів салтівської культури. Представлені трапецієподібними підвісками, ворворкою та поясними прикрасами геральдичного кола.

К л ю ч о в і с л о в а: раннє середньовіччя, салтівська культура, скарби кола Мартинівки.

Серед матеріалів салтівської культури іноді трапляються знахідки, що хронологічно «вибиваються» з меж її існування (Аксенов 2010; Володарець-Урбанович 2018b). Пропонована робота є продовженням попередньої публікації автора (Володарець-Урбанович 2023, рис. 1) і присвячена виробам, характерним для скарбів кола Мартинівки, — група II, підгрупа 1. Представлена чотирма поховальними комплексами та одним скарбом.

Дмитріївський могильник

Є складовою археологічного комплексу салтівської культури. Пам'ятку досліджувала С. О. Плетньова з 1957 по 1973 рр. з перервами. На могильнику досліджено 161 поховальну споруду, більшість із яких представлена катакомбами, хоч трапляються одиничні та колективні поховання. На початку X ст. городище було зруйноване; імовірно, тоді ж і припинив існування могильник (Плетнева 1989). Цікаво, що з цієї ж пам'ятки походить знахідка кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей (група I) із катакомби 44 (Володарець-Урбанович 2023, табл. 1). У катакомбах 151 та 154¹ виявлено по одній трапецієподібній підвісці з двома рядами пресованих крапок-точок по боках та одним рядом по ниж-

* ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Відділу археології ранніх слов'ян, Інституту археології НАН України, ORCID: 0000-0003-1560-3608, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua, volodargrad@ukr.net.

¹ Тут і далі посилання на літературу див. у табл. 1

ньому краю (рис. 1А: 1). На жаль, чітко реконструювати супровідний інвентар за публікацією важко.

Типологія таких прикрас для слов'янських старожитностей не розроблена. Але якщо врахувати систему орнаментативної підвісок із Дмитріївського могильника, можна визначити коло найближчих аналогій (рис. 1). Це вироби з Хацьківського скарбу (Корзухина 1996, табл. 22: 22), місцезнаходження Коврай (Дідик 2001, с. 128, рис. 8), і три знахідки з могильника Лучисте: склеп 35, шар 4, поховання 5, склеп 38, шар 4 та склеп 55, «намивний шар»² (Айбабин, Хайредінова 2008, табл. 102: 25; 159: 9; 2014, табл. 86: 3). Склеп 35 у загальних межах дослідники датують VII ст. (Айбабин, Хайредінова 2008, рис. 35), шар 4 склепу 38 — кінець VI ст. (Айбабин, Хайредінова 2008, рис. 19), склеп 55 — перша половина V ст. (Айбабин, Хайредінова 2014, рис. 13). Отже, в цілому такі підвіски можна датувати в межах V—VII ст.

Сухогомільшанський кремаційний могильник I

Є складовою археологічного комплексу салтівської культури, що, крім того, складається із городища, трьох поселень і ще трьох кремаційних могильників (Колода 2015). На пам'ятці досліджено 317 поховань та 17 речових комплексів. Дослідження В. К. Міхеєва (Аксенов, Міхеєв 2006). Цікаво, що на цьому самому могильнику досліджено ще два поховання зі знахідками, які хронологічно «вибиваються» за часом із періоду існування самої культури: 274 — прикраса кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей (група I) (Володарець-Урбанович 2023, табл. 1) та 29 — прикраса, характерна для Пастирського городища (група II, підгрупа 2)³.

² Ця знахідка має орнаментативну лише по нижньому краю і є найменш аналогічною до підвісок із Дмитріївського могильника.

³ Прикрасам Пастирського кола присвячена остання робота цієї серії автора.

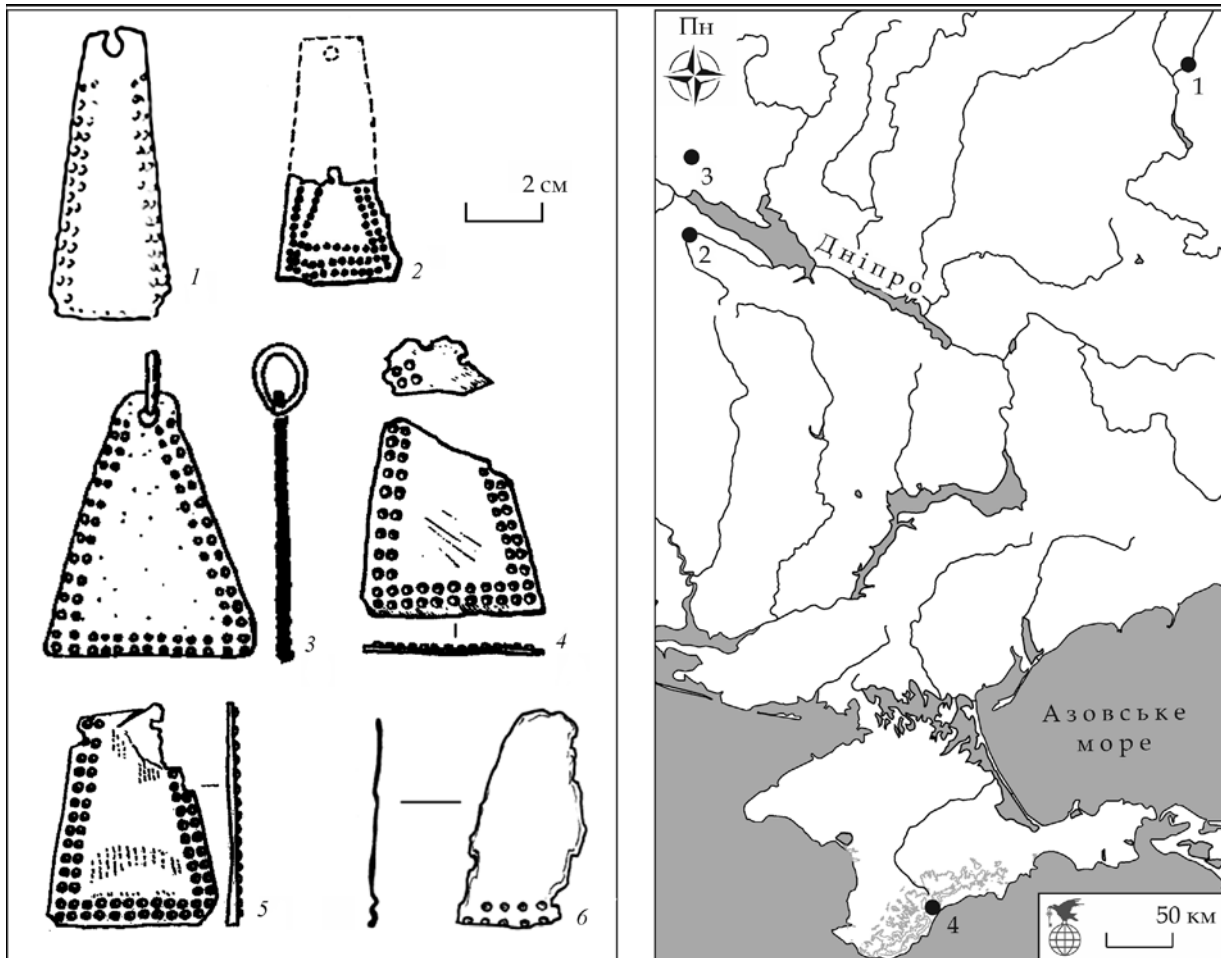

Рис. 1. А. Знахідки трапецієподібних підвісок із Дмитріївського могильника та їх аналогії: 1 — Дмитріївський могильник (за: Плетнева 1989, рис. 58: 151, 154); 2 — Хацьківський скарб (за: Корзухина 1996, табл. 22: 22); 3 — Коврай (за: Дідик 2001, рис. 8); 4 — Лучисте, склеп 35, шар 4, поховання 5 (за: Айбабин, Хайрединова 2008, табл. 102: 25); 5 — Лучисте, склеп 38, шар 4 (за: Айбабин, Хайрединова 2008, табл. 159: 9); 6 — Лучисте, склеп 55, «намивний шар» (за: Айбабин, Хайрединова 2014, табл. 86: 3)

Б. Карта поширення трапецієподібних підвісок із рядами пресованих крапок. Пам'ятки: 1 — Дмитріївський могильник; 2 — Хацьківський скарб; 3 — Коврай; 4 — Лучисте

Fig. 1. A. Finds of trapezoidal pendants from Dmytriivka cemetery and their analogies: 1 — Dmytriivka cemetery (after: Плетнева 1989, fig. 58: 151, 154); 2 — Khatskivskiyi hoard (after: Корзухина 1996, tabl. 22: 22); 3 — Kovrai (after: Дідик 2001, fig. 8); 4 — Luchyste, crypt no. 35, layer 4, burial no. 5 (after: Айбабин, Хайрединова 2008, tabl. 102: 25); 5 — Luchyste, crypt no. 38, layer 4 (after: Айбабин, Хайрединова 2008, tabl. 159: 9); 6 — Luchyste, crypt no. 55, "aggraded layer" (after: Айбабин, Хайрединова 2014, tabl. 86: 3)

Б. Distribution map of trapezoidal pendants ornamented with punched rows of dots. Archaeological sites: 1 — Dmytriivka cemetery; 2 — Khatskivskiyi hoard; 3 — Kovrai; 4 — Luchyste

Кремація 54 (рис. 2) — безурнове поховання — здійснене в овальній ямі розмірами $0,5 \times 0,4$ м, орієнтоване за лінією захід-схід, глибиною $0,44$ м. Контури ями простежені з глибини $0,35$ м. Починаючи з цього рівня і до дна яма заповнена золою та вуглинками з поховального багаття. На дні розсіпані перепалені людські кісточки, серед яких виявлені такі речі: бронзова спіральна пронизка, залізна фібула, фрагмент залізного ланцюжка, залізне кільце, бронзовий

перстень, бронзовий наконечник і ворворка, залізна обойма та наконечник від дерев'яних піхов двох ножів, бронзовий чумбуроний блок і бронзовий кистень. Поруч із похованням виявлено речовий комплекс VI, що складався із залізного ножа, долота, збруйного кільця, бронзового чумбурного блоку та пари стремени (Аксенов, Михеев 2006, с. 17). Дата поховання визначена кінцем VIII — початком IX ст. (Аксенов 2010, с. 74).

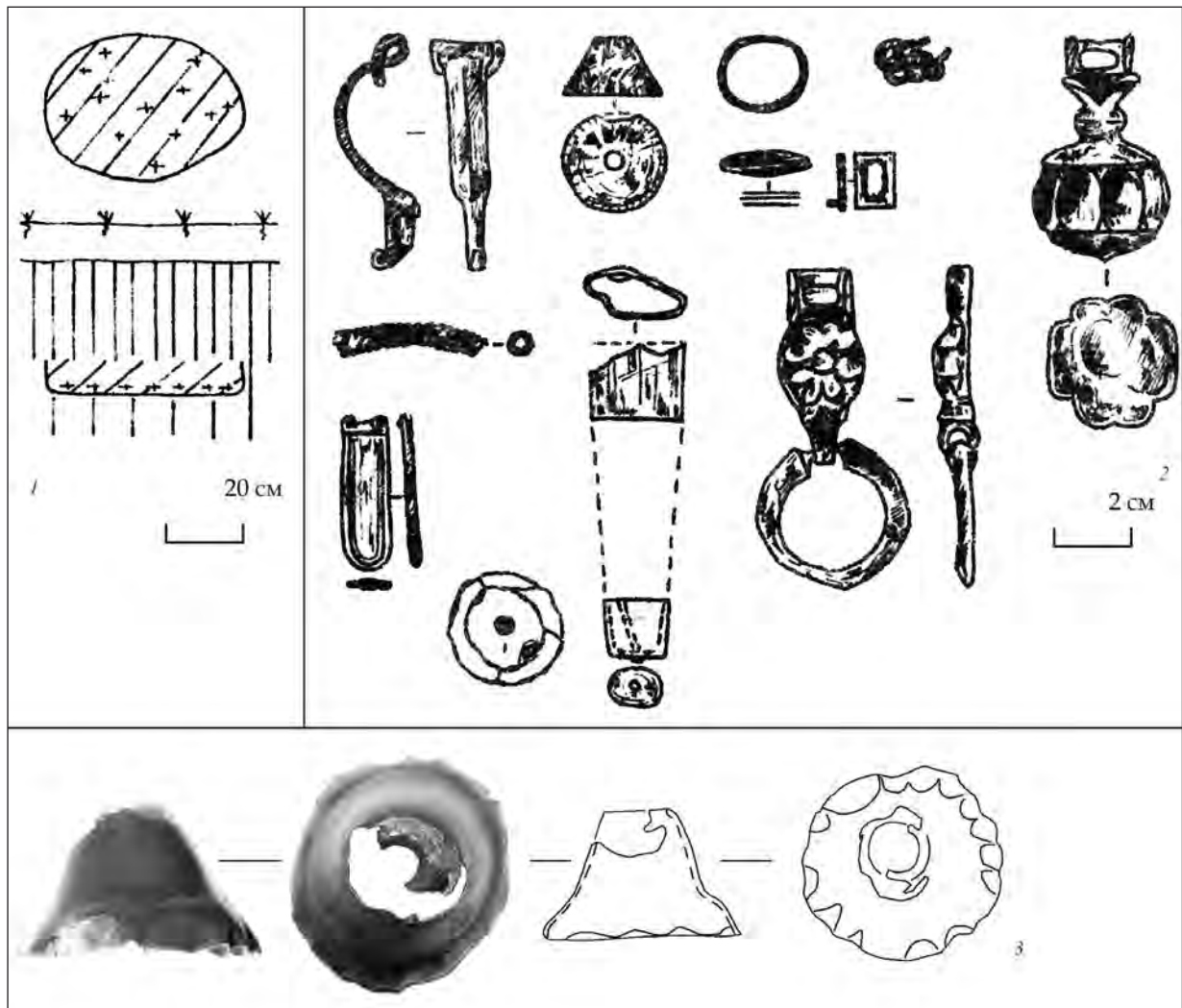

Рис. 2. Сухогомільшанський могильник 1, кремація 54: 1 — план та розріз поховання; 2 — інвентар (за: Аксенов, Михеев 2006, рис. 14: 11; 17: 4-15); 3 — ворворка із Кривця-4 (за: Обломский 2016, рис. 40: 18)

Fig. 2. Sukha Homilsha cemetery-1, burial no. 54: 1 — plan and section of the burial; 2 — funeral equipment (after: Аксенов, Михеев 2006, fig. 14: 11; 17: 4-15); 3 — vorvorka from Kryvets-4 (after: Обломский 2016, fig. 40: 18)

У цьому похованні виявлено ворворку високою 1,5 см, діаметром у верхній частині 0,5 см та діаметром у нижній частині 2,6 см, орнаментовану по нижньому краю вертикальними насічками. Виріб більш близький до категорії ворворок середніх розмірів за І. Р. Ахмедовим та А. М. Обломським (Ахмедов, Обломский 1996, с. 16), чи групи XIII різновиду 8 (ворворки) за О. О. Щегловою (Щеглова 2009, с. 53). Найближчі аналогії за розмірами походять із Смородівського (Корзухина 1996, табл. 60: 8—11), Гапонівського (Ахмедов, Обломский 1996, с. 16, рис. 33: 7—17) та Хитцівського (Володарець-Урбанович, Сидоренко 2022) скарбів. Хоча ці вироби не орнаментовані. Із схожою системою орнаментатії відома ворворка (рис. 2: 3) з поселен-

ня Кривець-4 (Обломский 2016, с. 52, рис. 40: 18; Сыщиков 2020, с. 228, рис. 2: 9). Варто зазначити, що А. М. Обломський та М. В. Сищиков уважають цю знахідку дзвіночком. Однак за своїм профілюванням виріб схожий на ворворку, хоч зазвичай такі прикраси виготовлені зі свинцево-олов'янистих сплавів (Егорьков 2012; 2013; Егорьков, Щеглова 2000; 2001). Водночас вироби з Кривця-4 та Сухогомільшанського могильника 1 виготовлені з бронзи.

За матеріалами могильника Лучисте в Криму відоме використання ворворок у жіночому костюмі — склеп 100, поховання 10; склеп 38, шар 2, поховання 6 — друга половина VII ст., склеп 59, шар 4, поховання 14 — перша половина VII ст. (Хайрединова 1999, рис. 10; 11; Ай-

бабин, Хайрединова 2008, табл. 137: 9, 13; 2014, табл. 103: 10, 11), у тому числі разом із речами дніпровського походження — склеп 38, шар 3, поховання 9 — друга чверть VII ст.; склеп 54, шар 3, поховання 20 — перша чверть VII ст. (Айбабин, Хайрединова 2008, табл. 141; 145: 6; 146; 2014, табл. 73: 13; 75) та поховання 152а — перша половина VII ст. (Хайрединова 2017). У вказаних комплексах згадані прикраси належать до групи виробів «середніх розмірів».

Цікаво, що в басейні р. Харків (притока Сіверського Дінця), на поселенні Циркуни 13 виявлено дві формочки для виготовлення ворворок (Володарець-Урбанович, Буйнов 2017, с. 67-69). Загалом, ці вироби характерні для скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи за О. О. Щегловою (Щеглова 1990), тож їх хронологія вкладається в період другої половини VI — середини / третьої чверті VII ст. (Гавритухин 1996, с. 95; Родинкова 2012, с. 153, 157-158; Обломский, Родинкова 2014).

Одне з поселень, що входять до Сухомільшанського комплексу, є багатощаровою пам'яткою. Крім салтівських, там відомі матеріали пеньківської культури (Міхеєв, Приходнюк 1986; Володарець-Урбанович 2017, с. 332-336) та сахнівського горизонту (Любичев 2002, с. 16-18). Саме до слов'янського часу належить формочка для виготовлення свинцево-олов'янистих прикрас, що також у цілому характерні для скарбів Мартинівського кола (Володарець-Урбанович 2017, с. 336; 2018а). Факт знаходження в складі салтівського поховання речі попереднього культурно-хронологічного періоду наводить на думку, що прикраса могла бути знайдена на околицьному поселенні жителями Хозарського каганату. Цей факт дозволяє припустити вторинне використання речі.

Бочковський ямний могильник

Був відкритий В. К. Міхеєвим у 1961 р.; із 2014 р. пам'ятку досліджує О. О. Лаптев. Поховання 2 — дитяча ґрунтова інгумація в ямі складної конструкції (рис. 3). Довгою віссю пляма була направлена вздовж лінії схід—захід з невеликим відхиленням західного краю на південь. Після розчистки з'ясовано, що могильна яма сильно розширювалася в усі сторони. На глибині 1,0—1,1 м від сучасної поверхні виявлено повздовжні заплічки. Розміри могильної ями на рівні заплічків становить 1,3 × 0,74 м, що в 2—2,5 рази перевищує за площею

пляму ями на рівні виявлення. Ширина північного заплічка становить 0,15 м, південного — 0,25 м. У східній частині ями при вибиранні ґрунту з могильної ніші було виявлено тлін поперечної дерев'яної плахи перекриття, що похило лежало на лискованому кухлі. Указана плаха розбила частину вінця та бочка посудини, що свідчить про силу удару землі й плахи під час обвалу могильного перекриття. Висота повздовжніх заплічків становить 0,18 м. Дно поховання, вирубане в мергелі, характеризується невеликим підйомом у західному напрямку. Майже рівно на середині висоти повздовжніх заплічків (за 0,09 м від дна ями) у східній частині могильної ніші виявлено поперечну сходику довжиною 0,16 м. Вона зроблена з того самого мішаного щільного ґрунту, що й повздовжні заплічки. Таким чином, розмір могильної ніші з рівнем дна становив 1,14 × 0,34 м та співмірні з розмірами плями на рівні виявлення. Загальна глибина поховання дорівнювала 1,15—1,35 м.

Похована дитина зростом 70—75 см лежала головою на захід. Збереженість кісткових залишків дуже погана (рис. 3): на місці кістяка виявлено дві плями кісткового тліну — зона черепа й таза. Причому вони були розташовані не за віссю могильної ніші, а за лінією «схід—захід». На ділянці черепа (західна пляма тліну) виявлено мініатюрну литу сережку і чверть дирхема (рис. 4). В 0,1 м від тліну черепа в південному напрямку виявлено скупчення предметів: два литих бубонці, бронзова пронизка із залишками мотузки всередині, дві бісерини. Скоріше за все, ці предмети були оздобою комірця або намиста. На ділянці залишків таза виявлено значне скупчення металевих предметів. На боку лежала штампована туалетна коробочка, під якою виявлено дві тонкі трапецієподібні підвіски з обламаними верхніми краями. Трохи північніше під шаром кісткового тліну зафіксовано обривки повсті, у якій знайдено фрагмент чумбурного блока з обламанною в давнину петлею і відсутнім кільцем, дві литих ворворки, кородований залізний пінцет із відбитками полотняної тканини. Біля верхнього краю тліну таза відособлено від інших предметів виявлено другу чверть дирхема, що разом з іншою четвертинкою складає половинку монети. У ногах (у східній частині ями), на рівній віддаленості від повздовжніх стінок могильної ніші стояв чорнолискований кухоль (рис. 3: 4). Арабський дирхем із цього комплексу карбова-

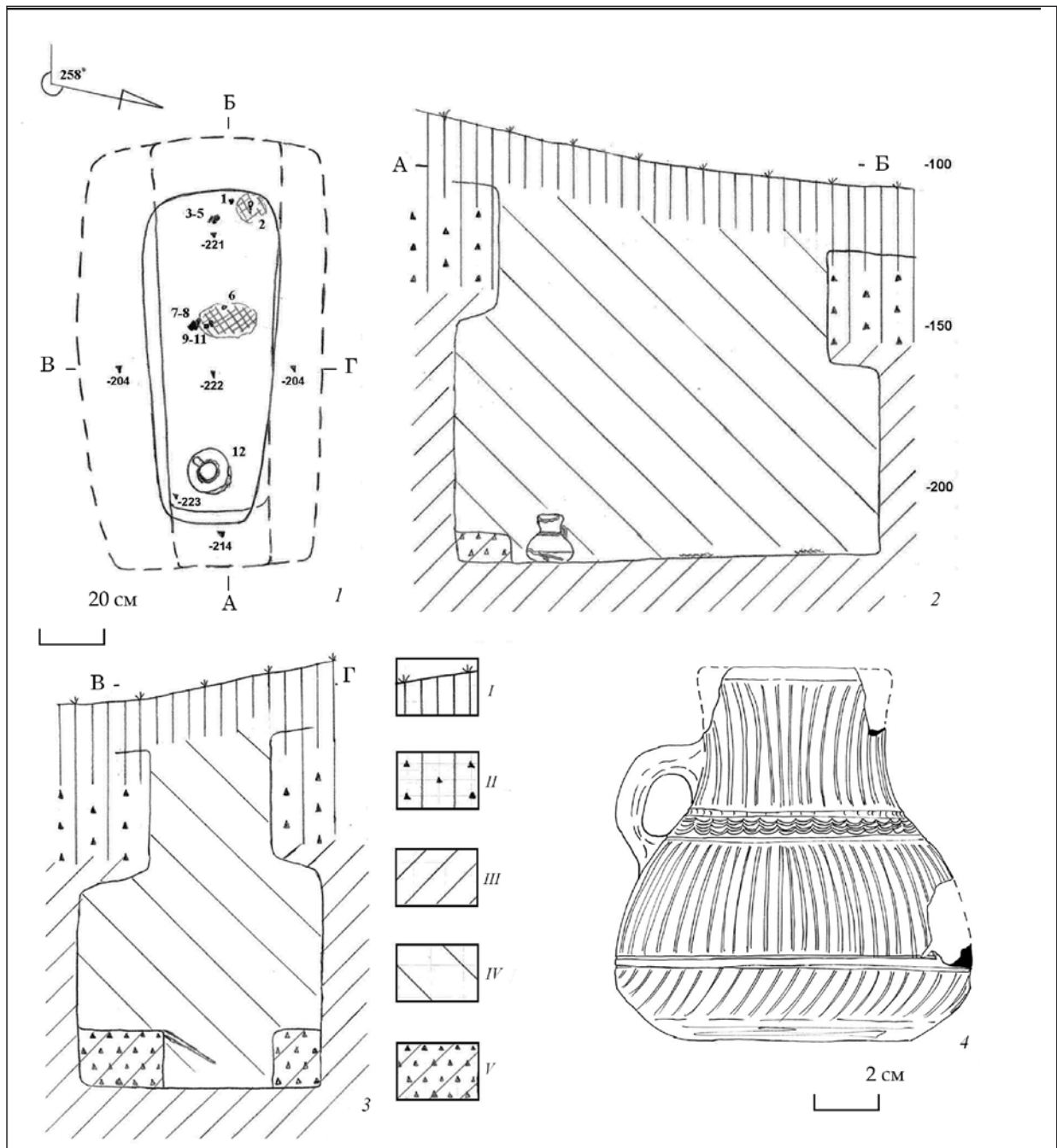

Рис. 3. Бочковський могильник, поховання 2 (за: Лаптев, Аксєнов 2017, с. 82-84, рис. 3). 1 — план; 2—3 — поперечні перетини; 4 — куваль. I — дерн; II — світло-сірий ґрунт; III — біло-жовтуватий мергель; IV — заповнення могильної ями; V — щільна мергелева забутовка

Fig. 3. Bochkove cemetery, burial no. 2. (after: Лаптев, Аксєнов 2017, p. 82-84, fig. 3) 1 — plan; 2—3 — cross-sections; 4 — a mug. Legend: I — turf layer; II — light gray soil; III — white-yellowish marl; IV — filling of the burial pit; V — dense marl backfill

но 772—794 рр. (Лаптев, Аксєнов 2017, с. 82-84, рис. 3). О. О. Лаптев вважає, що поховання датуються початком IX ст.

Дві трапецієподібні підвіски, орнаментовані чотирма півкулями та двома рядами пресованих точок по краю (рис. 5; 6), належать до слов'янських прикрас третьої чверті I тис. н. е.

Аналогічні вироби представлені в Козіївсько-Новоодеському (Корзухіна 1996, табл. 53: 3, 4, 8—10, 19), Суджацькому (Рыбаков 1949, с. 81, рис. 326; Корзухіна 1996, табл. 67: 4, 5), Трубчевському (Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, рис. 7: 9; 8: 16), Черкасько-Конопельківському (Родинкова, Сапрыкина 2015, рис. 3: 1, 2)

Рис. 4. Бочковський могильник, поховання 2: інвентар (за: Лаптев, Аксёнов 2017, с. 82-84, рис. 3).

Fig. 4. Bockhove cemetery, burial no. 2: inventory (after: Лаптев, Аксёнов 2017, р. 82-84, fig. 3).

та Полтавському 2014 р. (Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016, с. 106) скарбах, поселенні празької культури Лука-Врублівецька (Тиханова 1971, с. 10-11, рис. 3; Приходнюк 1975, с. 102, табл. XXXI: 8), могильників пеньківської культури на островах Сурський (Рутковская 1974, рис. 4: 15; Корзухина 1996, табл. 115: 4б-е) та Кизлевий (Приходнюк 1998, рис. 19: 17), із Мохнацького поховання (Аксёнов, Бабенко 1998, с. 114-115, рис. 2: 9). Відомі такі знахідки і в Передкавказзі на могильнику «Ленінський Путь» (Гавритухин, Пьянков

2003, с. 198, табл. 73: 25, 26) та в Криму на могильнику Лучисте, склеп 59, шар 3, поховання 9 (Айбабин, Хайредінова 2014, табл. 101: 8). Останній комплекс датується другою половиною VII ст. (Айбабин, Хайредінова 2014, рис. 4). Отже, такого типу підвіски пов'язані з пеньківськими та празькими пам'ятками або зі скарбами першої хронологічної групи за О. О. Щегловою (Гавритухин 1996, с. 95; Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016, с. 106-107). Поширені такі прикраси в основному на Дніпровському Лівобережжі

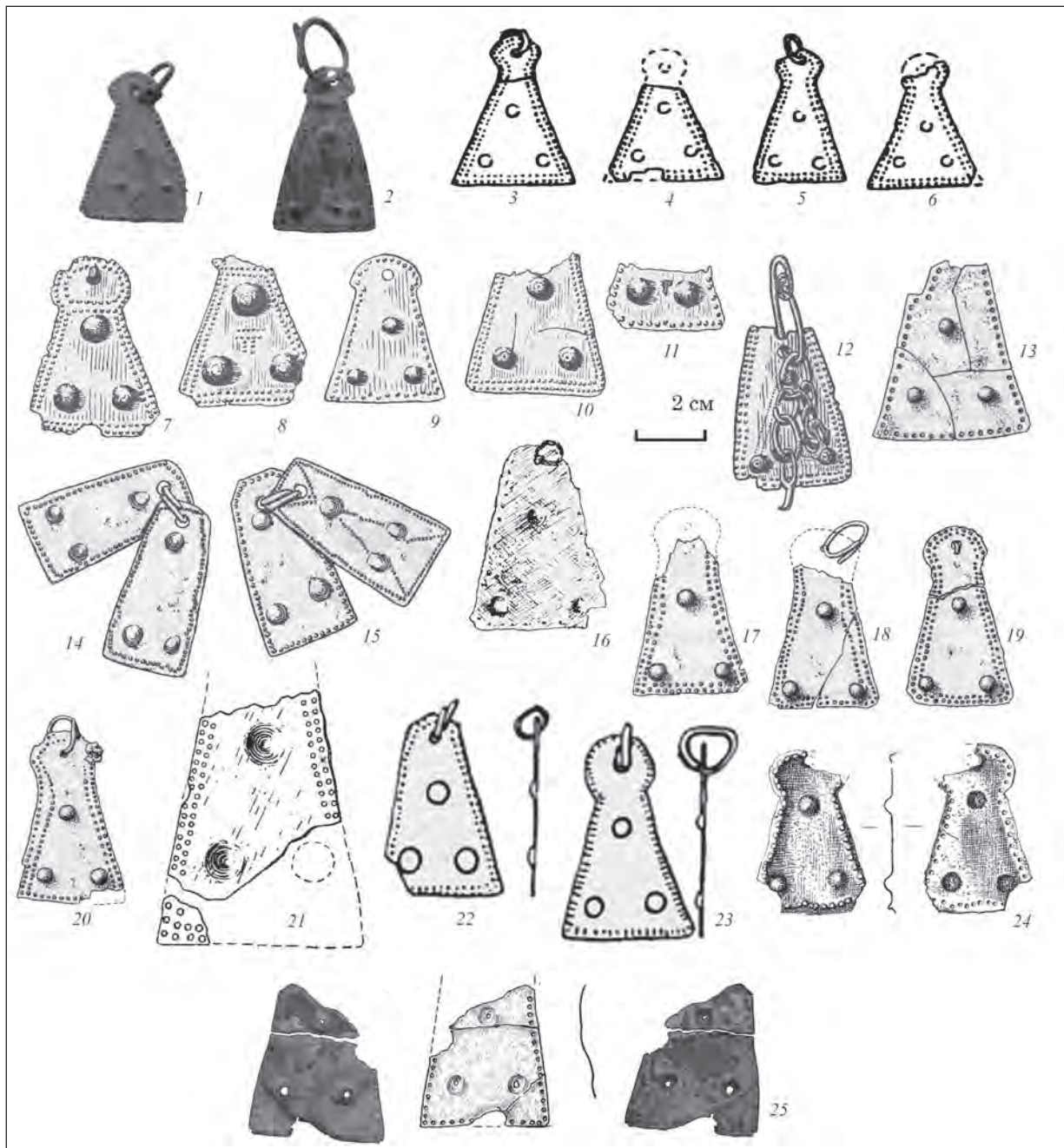

Рис. 5. Трапецієподібні підвіски орнаментовані півкулями по центру та низкою пресованих крапок по краю. 1—2 — Черкаська Конопелька (за: Родинкова, Сапрыкіна 2015, рис. 3: 1, 2); 3—6 — Мохнач (за: Аксенов, Бабенко 1998, рис. 2: 9); 7—12 — Козіївка / Нова Одеса (за: Корзухіна 1996, табл. 53: 3, 4, 8-10, 19); 13 — Лука-Врублівецька (за: Тиханова 1971, рис. 3); 14—15 — Суджа (за: Корзухіна 1996, табл. 67: 4, 5); 16 — Трубчевськ (за: Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, рис. 7: 9; 8: 16); 17—20 — Сурський (за: Корзухіна 1996, табл. 115: 4б-е); 21 — Кизлевий (за: Приходнюк 1998, рис. 19: 17); 22—23 — «Ленінській Путь» (за: Гавритухин, Пьянков 2003, табл. 73: 25, 26); 24 — Лучисте, склеп 59, шар 3, поховання 9 (за: Айбабин, Хайрединова 2014, табл. 101: 8); 25 — Полтава 2014 р. (за: Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016, рис. 1: 12)

Fig. 5. Trapezoidal pendants ornamented with semi-circles on the centre and a punched row of dots on the edge. 1—2 — Cherkaska Konopelka (after: Родинкова, Сапрыкіна 2015, fig. 3: 1, 2); 3—6 — Mokhnach (after: Аксенов, Бабенко 1998, fig. 2: 9); 7—12 — Koziiivka / Nova Odesa (after: Корзухіна 1996, tabl. 53: 3, 4, 8-10, 19); 13 — Luka-Vrublyivetska (after: Тиханова 1971, fig. 3); 14, 15 — Sudzha (after: Корзухіна 1996, tabl. 67: 4, 5); 16 — Trubchevsk (after: Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, fig. 7: 9; 8: 16); 17—20 — Surskyi (after: Корзухіна 1996, tabl. 67: 4, 5); 21 — Kyzlevyi (after: Корзухіна 1996, tabl. 115: 4б-е); 22—23 — “Leninskii Put” (after: Гавритухин, Пьянков 2003, tabl. 73: 25, 26); 24 — Luchyste, crypt no. 59, layer 3, burial no. 9 (after: Айбабин, Хайрединова 2014, tabl. 101: 8); 25 — Poltava in 2014 (after: Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016, fig. 1: 12)

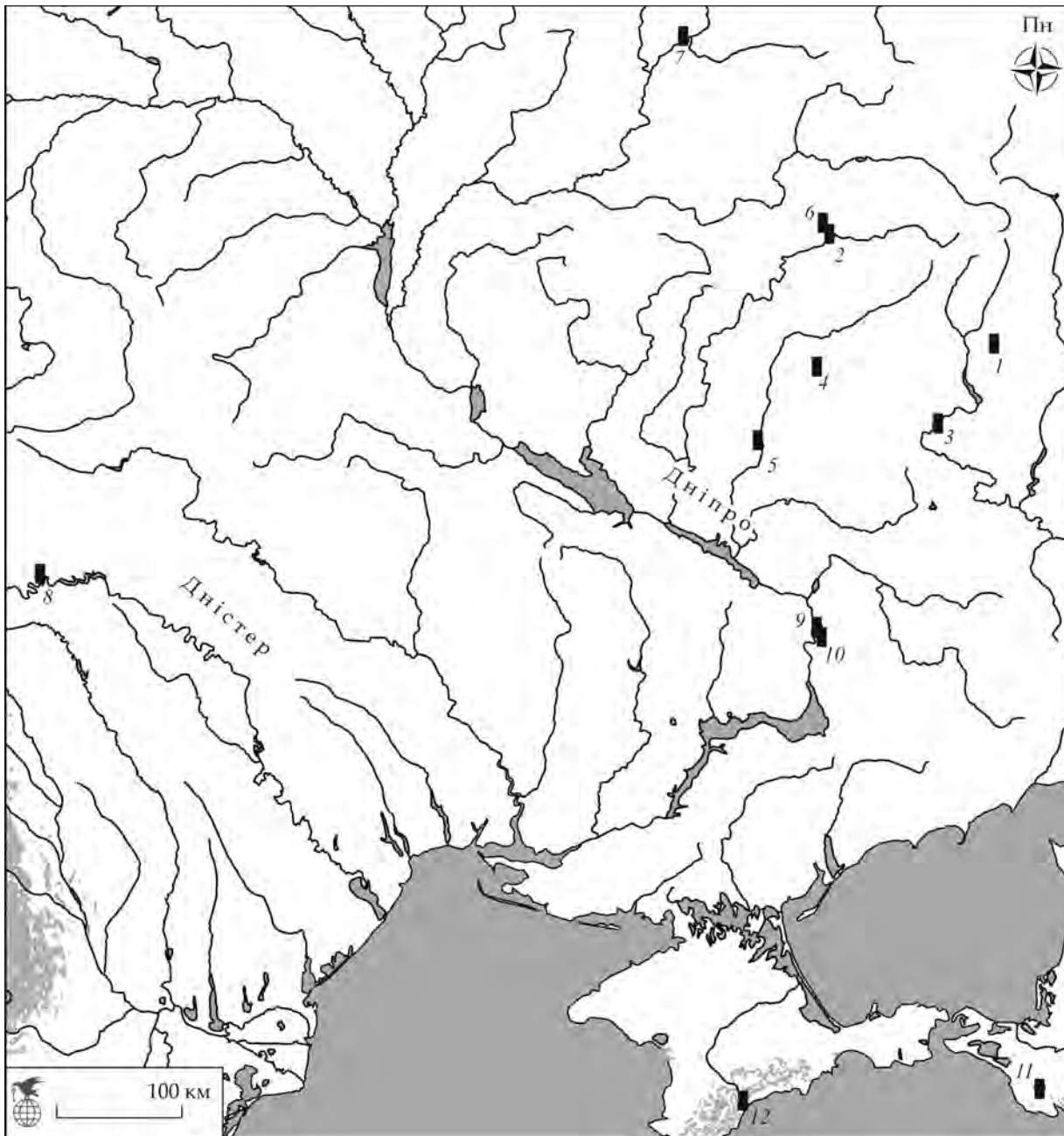

Рис. 6. Карта поширення трапецієподібних підвісок орнаментованих півкулями по центру та низкою пресованих крапок по краю. Пам'ятки: 1 — Бочкове; 2 — Черкаська Конопелька; 3 — Мохнач; 4 — Козіївка / Нова Одеса; 5 — Полтава (2014 р.); 6 — Суджа; 7 — Трубчевськ; 8 — Лука-Врублівецька; 9 — Сурський; 10 — Кизлевий; 11 — «Ленінський Путь»; 12 — Лучисте

Fig. 6. Distribution map of trapezoidal pendants ornamented with semi-circles on the centre and a punched row of dots on the edge. Archaeological sites: 1 — Bochkove cemetery; 2 — Cherkaska Konopelka; 3 — Mokhnach; 4 — Koziiivka / Nova Odesa; 5 — Poltava (2014); 6 — Sudzha; 7 — Trubchevsk; 8 — Luka-Vrublivetska; 9 — Surskyi; 10 — Kyzlevyi; 11 — “Leninskii Put”; 12 — Luchyste

та Надпоріжжі. Відповідно, цей тип датується другою половиною VI—VII ст. (Гавритухин, Щеглова 1996, рис. 62).

Цікаво, що в похованні 2 Бочковського могильника трапецієподібні підвіски зафіксовані на ділянці кісток таза, хоч зазвичай вважається,

що ці вироби були деталями нагрудного намиста. Натомість таке розташування вказаних виробів зафіксовано на могильнику Лучисте, склеп 38, шар 3, поховання 8 (перша чверть VII ст.) із речами дніпровського походження (Айбабин, Хайрединова 2008, рис. 19, табл. 140: 2, 3).

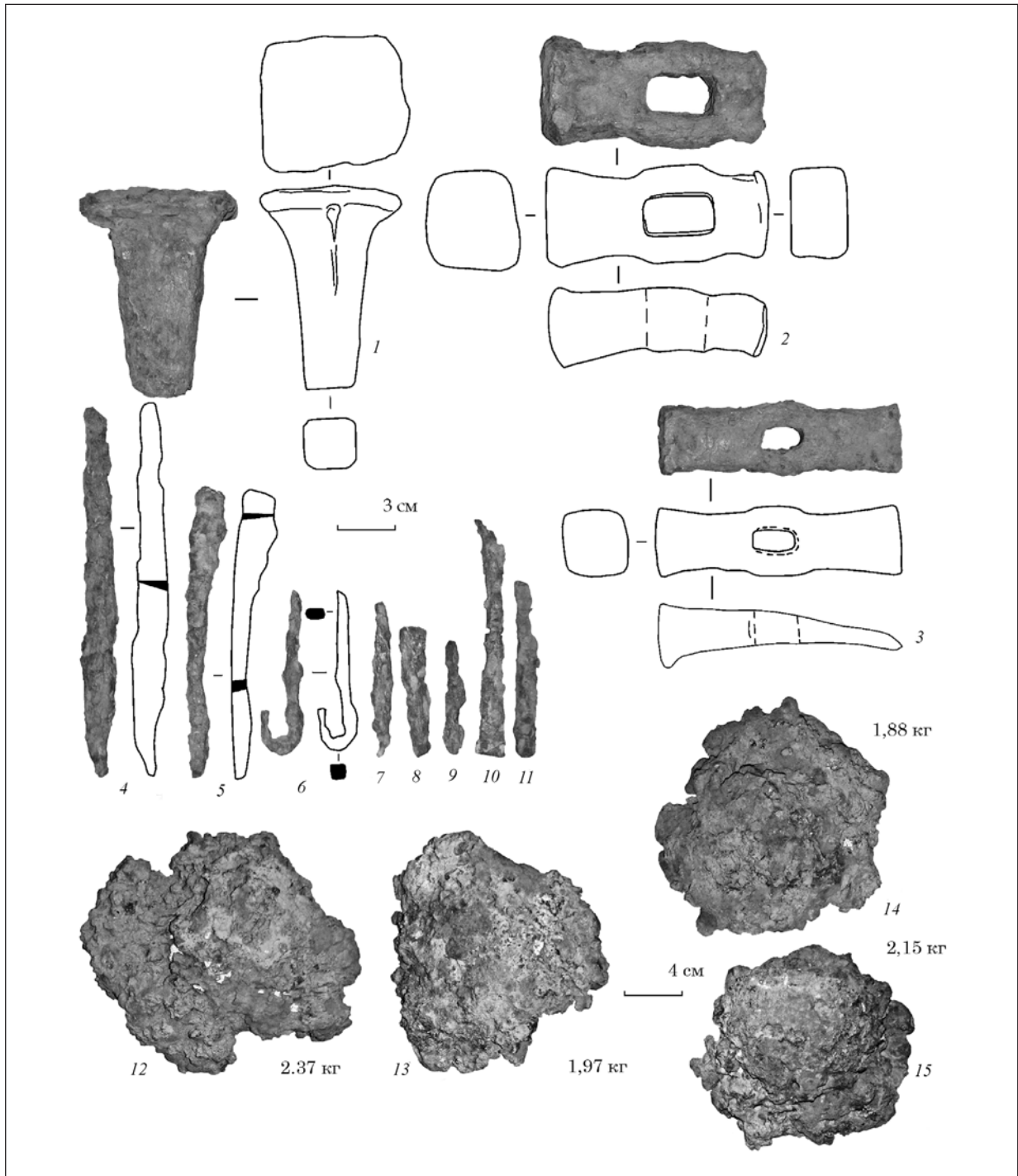

Рис. 7. Мирнодолинський скарб: Залізні предмети та залізні криці (за: Колода, Скиба 2021, рис. 2; 3)

Fig. 7. Myrna Dolyna hoard. Iron objects and iron blooms (after: Колода, Скиба 2021, fig. 2; 3)

Мирнодолинський скарб

Був виявлений у 2019 р. У складі комплексу наявні: 1) ковальські інструменти: ковадло та провушні молоточки; кілька залізних виробів, серед яких заготовки (рис. 7: 1—11); 2) чотири криці (рис. 7: 12—15); 3) фрагменти бронзового

казана та пара фаларів (рис. 8); 4) геральдичні оздобу пояса, зокрема матриці та напівфабрикати (рис. 9; 10); 5) римські монети (рис. 11).

Його комплексний аналіз здійснено в статті В. В. Колоди та А. В. Скиби, тому в цій роботі вкажемо лише на кілька ключових аспектів. На жаль, комплекс виявлено за випадкових

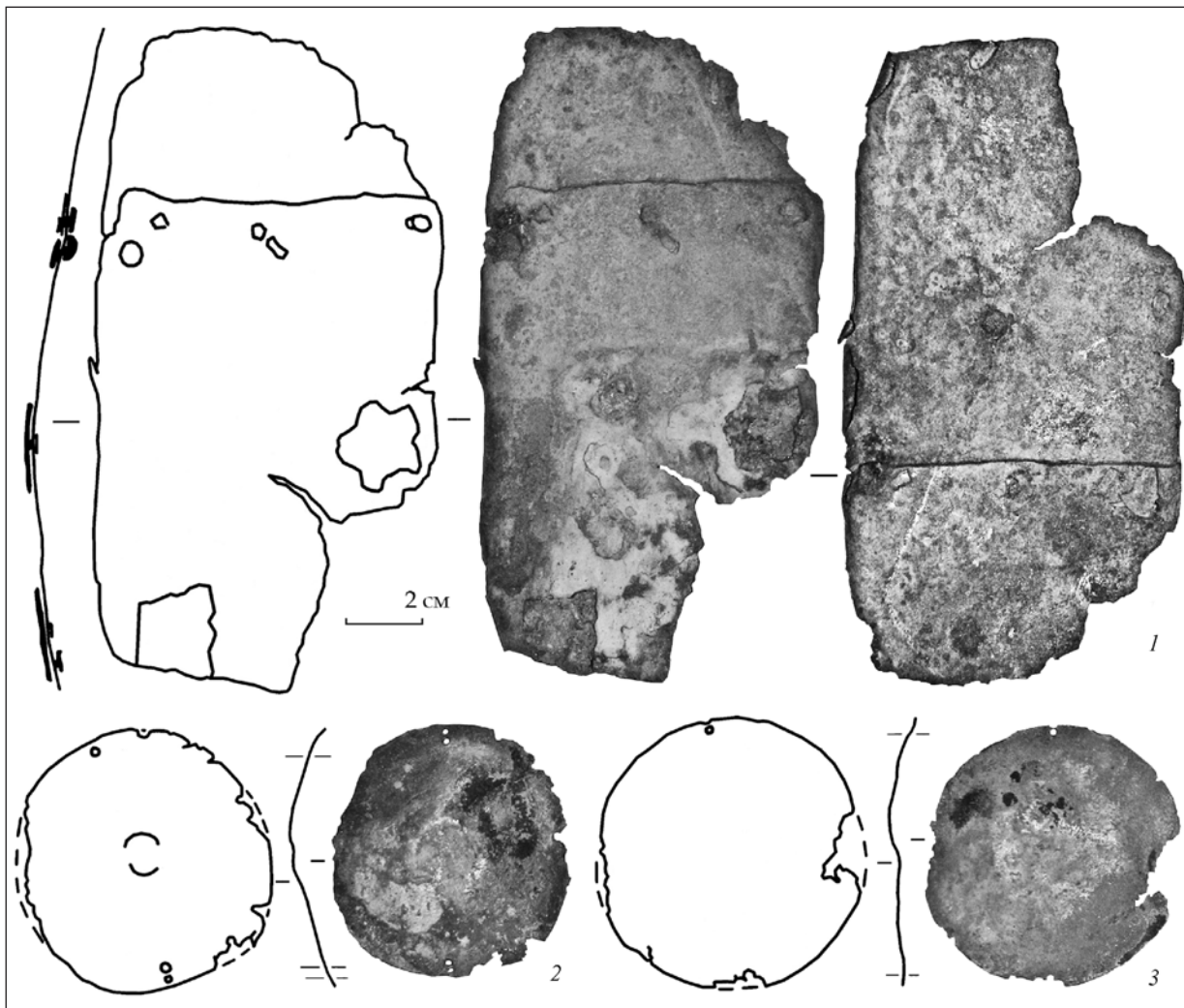

Рис. 8. Мирнодолинський скарб. Бронзова сировина (за: Колода, Скиба 2021, рис. 4)

Fig. 8. Myrna Dolyna hoard. Bronze raw materials (after: Колода, Скиба 2021, fig. 4)

обставин і на місці не проводилося археологічних обстежень. Тому його зв'язок із певними археологічними пам'ятками та конкретними культурно-хронологічними шарами залишається незрозумілим. «Яскравих» салтівських речей зі скарбу немає. Ковальський реманент має аналогії не лише серед салтівських матеріалів, але й на Пастирському городищі, і в Кузубаївському скарбі, що датуються «досалтівським» часом (Колода, Скиба 2021, с. 348-350). Фактично, лише деталі казана та фалари можуть вказувати на салтівську належність, але загалом цей комплекс не має вузького датування. Тож його хронологію можна визначити в загальних межах існування салтівської культури: від 740—750 рр. (Комар 1999) до перших десятиліть X ст. (Плетнева 1967, с. 143).

До матеріалів геральдичного горизонту належать 14 знахідок (рис. 9; 10), але типові

«слов'янські» прикраси в цьому комплексі відсутні. Лише шість прикрас — дві «дворогі» накладки, накладка двочастинна, дві матриці від З-подібних накладок (нерозділені між собою), два поясних наконечники зі злегка увігнутими боками (рис. 9: 1—3; 10: 1—3) — відомі серед слов'янських старожитностей на рівні досить широких аналогій (див. Скиба 2016). Решта якраз мають аналогії на інших теренах. Навіть якщо ці знахідки й були пов'язані із салтівським комплексом, власник міг отримати їх не лише на теренах лісостепової смуги Дніпровського Лівобережжя та Середнього Подніпров'я, а й деінде⁴. Адже знахідки кола геральдики характерні для широких територіальних меж — від Подунав'я до ба-

⁴ На можливу несинхронність речей зі скарбу можуть вказувати знахідки римських монет.

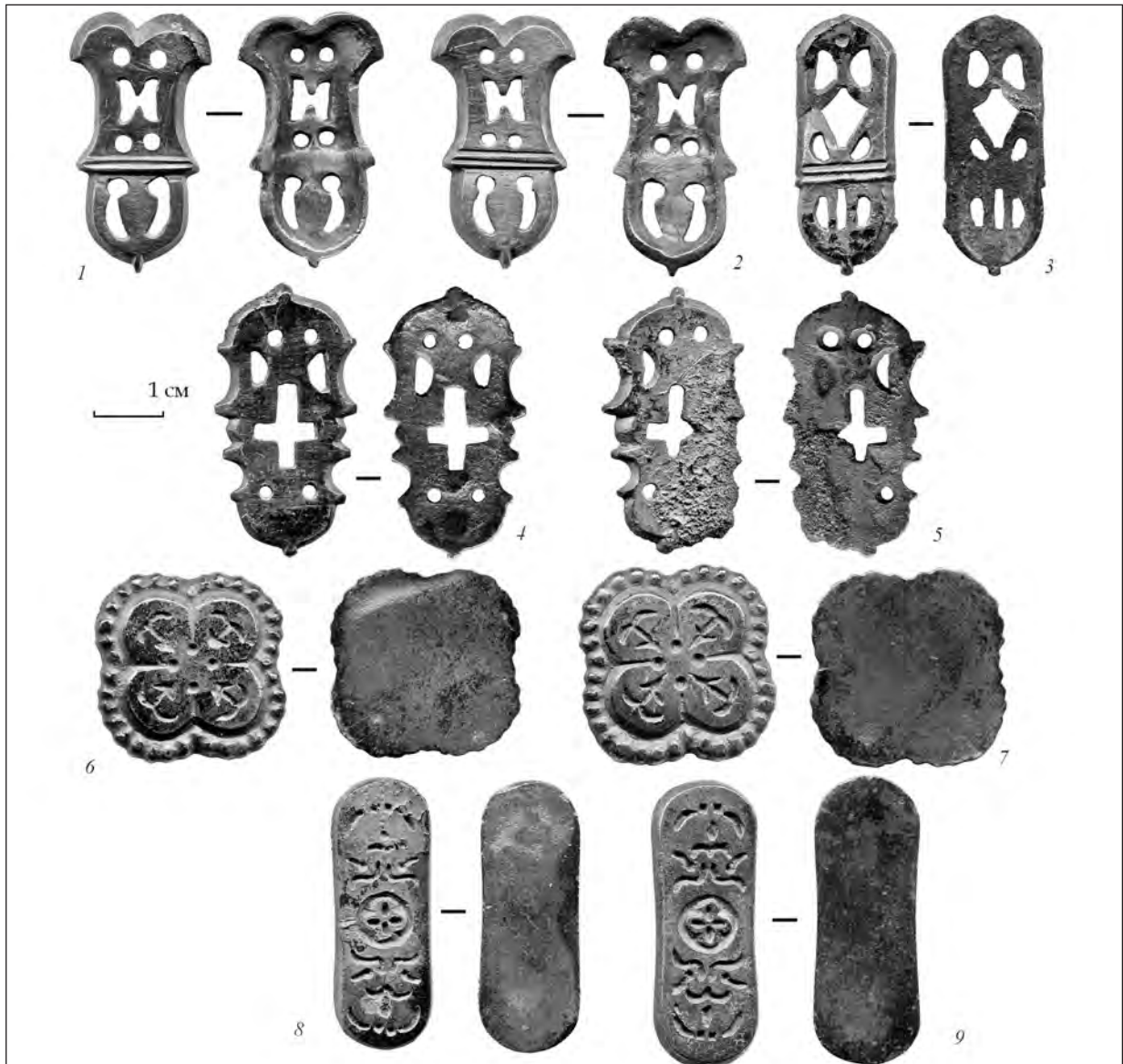

Рис. 9. Мирнодолинський скарб: Поясні деталі (1–4), матриці для їх виготовлення (5–9) (за: Колода, Скиба 2021, рис. 5)

Fig. 9. Myrna Dolyna hoard: Belt details (1–4), matrices for their manufacture (5–9) (after: Колода, Скиба 2021, fig. 5)

сейну Волги (Balint 1992; Ковалевская 2000, с. 175-205; Даскалов 2012; Трайкова 2017), і побутують вони до останньої чверті VII ст. (Гавритухин 1996, с. 95; 2001; Даскалов 2012, 25; Мастыкова, Казанский, Сапрыкина 2016, с. 87-88; Скиба 2016, с. 75-83).

Інші пам'ятки

Також слід згадати знахідки, які походять із салтівських комплексів і в літературі згадуються як слов'янські третьої чверті I тис. н. е., хоча навряд чи є такими. Верхньосалтівський могильник I, катакомби 42 та 24. У катакомбі 42

(рис. 12: 1) виявлено трапецієподібну підвіску орнаментовану трьома рядами пресованих крапок-точок по нижньому краю і по одній каймі по боках (Аксенов 2010, с. 73). З такою системою орнаментатії відомі вироби з Івахниківського скарбу — 30–40 рр. IX ст., Супрут, Мар'янівки, курган 1 (Комар 2017, с. 117, рис. 3). Тобто аналогії походять із роменських пам'яток і комплексів, що в цілому синхронні салтівській культурі. Знахідка з катакомби 24 (рис. 12: 2), за визначенням В. С. Аксенова, належить до кола квадратних підвісок поширених у слов'ян у третій чверті I тис. н. е. (Аксенов 2010, с. 74). Однак, як показав аналіз згада-

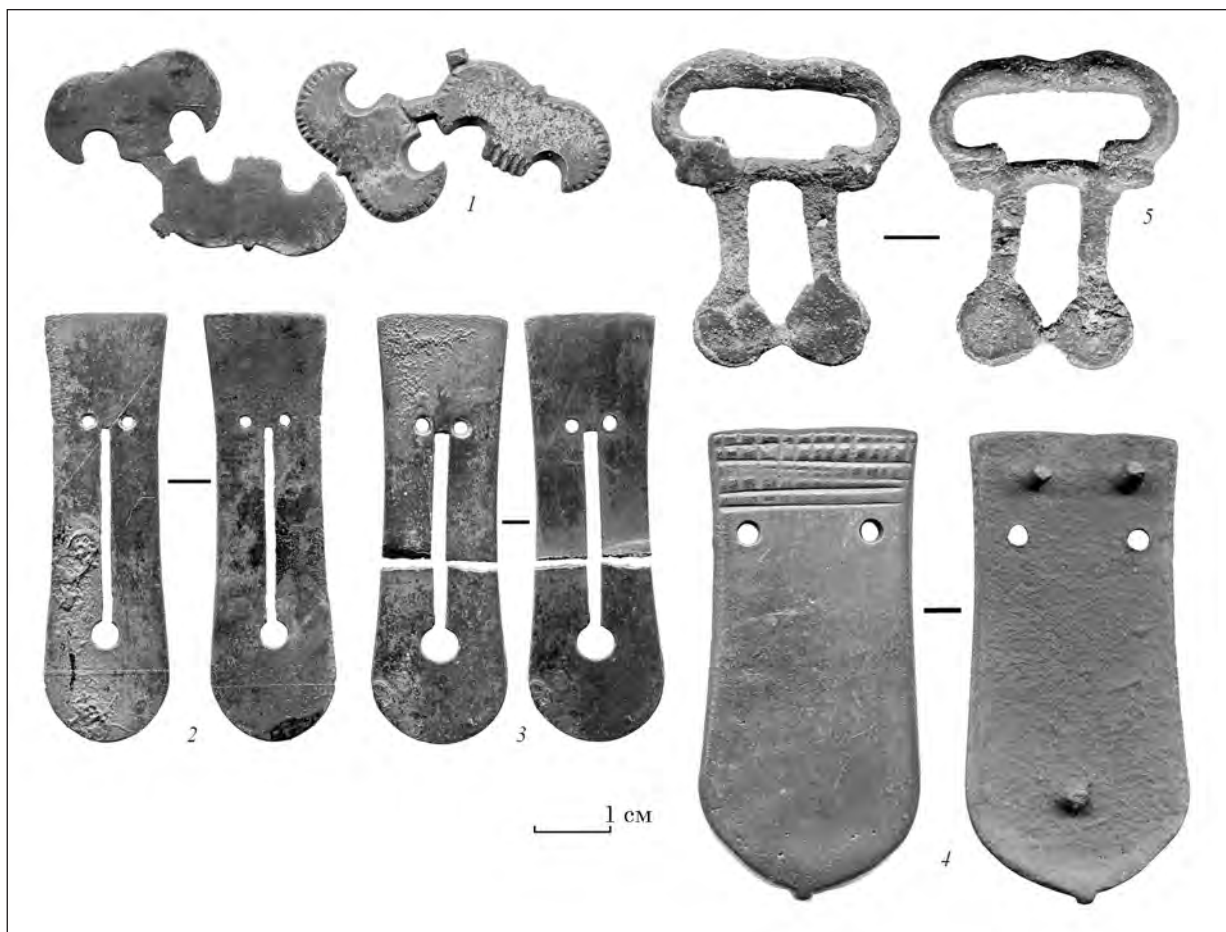

Рис. 10. Мирнодолинський скарб: Заготовки матриць (1, 5) та поясні деталі (2—4) (за: Колода, Скиба 2021, рис. 6)
 Fig. 10. Myrna Dolyna hoard: Matrices moulds (1, 5) and belt details (2—4) (after: Колода, Скиба 2021, fig. 6)

них прикрас, здійснений автором у спеціальній роботі, знахідка із Верхнього Салтова суттєво відрізняється від власне слов'янських виробів за основними конструктивними, орнаментальними мотивами і не належить до вказаного кола прикрас (Володарець-Урбанович 2018а).

Ще кілька знахідок із двох комплексів — Сухогомільшанський 1, поховання 175 (рис. 12: 3, 4; Аксенов 2010, с. 76, рис. 1: 24, 25) та Верхньосалтівський IV, катакомба 141 (рис. 12: 5—8; Аксенов 2018; 2019, с. 4-8, рис. 1), начебто мають аналогії за орнаментальними мотивами. Проте такий орнамент міг виникнути у носіїв салтівської культури незалежно від слов'янського ювелірного мистецтва. Бо псевдозернь є типовою як для тиснених бляшок геральдичного кола, так і слов'янських прикрас. Знахідки з катакомби 141 Верхньосалтівського могильника належать до останньої третини / кінця VII — початку VIII ст. — горизонт Вознесенки (Комар

1999). Такі бляшки для слов'ян узагалі нехарактерні.

Також перстень (рис. 12: 9) із поселення П'ятницьке I, житло 7 згадують в контексті пеньківсько-салтівських зв'язків (Квитковський 2013, с. 65, ил. 10: 23). Однак за своїми конструктивними елементами цей виріб суттєво відрізняється від перстнів із роздвоєними спіральними кінцями, на які вказує В. І. Квитковський. Крім того, останні мають радше кримське походження і у слов'ян (Мохнач, Сушки), імовірно, є імпортованими виробами (Володарець-Урбанович 2012).

Висновки

Усі вказані пам'ятки салтівської культури, на яких виявлено знахідки, характерні для скарбів кола Мартинівки, концентруються в басейні Сіверського Дінця (Володарець-Урбанович 2023, рис. 1). Тут є знахідки цього кола (Родинкова 2007, рис. 1), зокрема скарби: Перше Це-

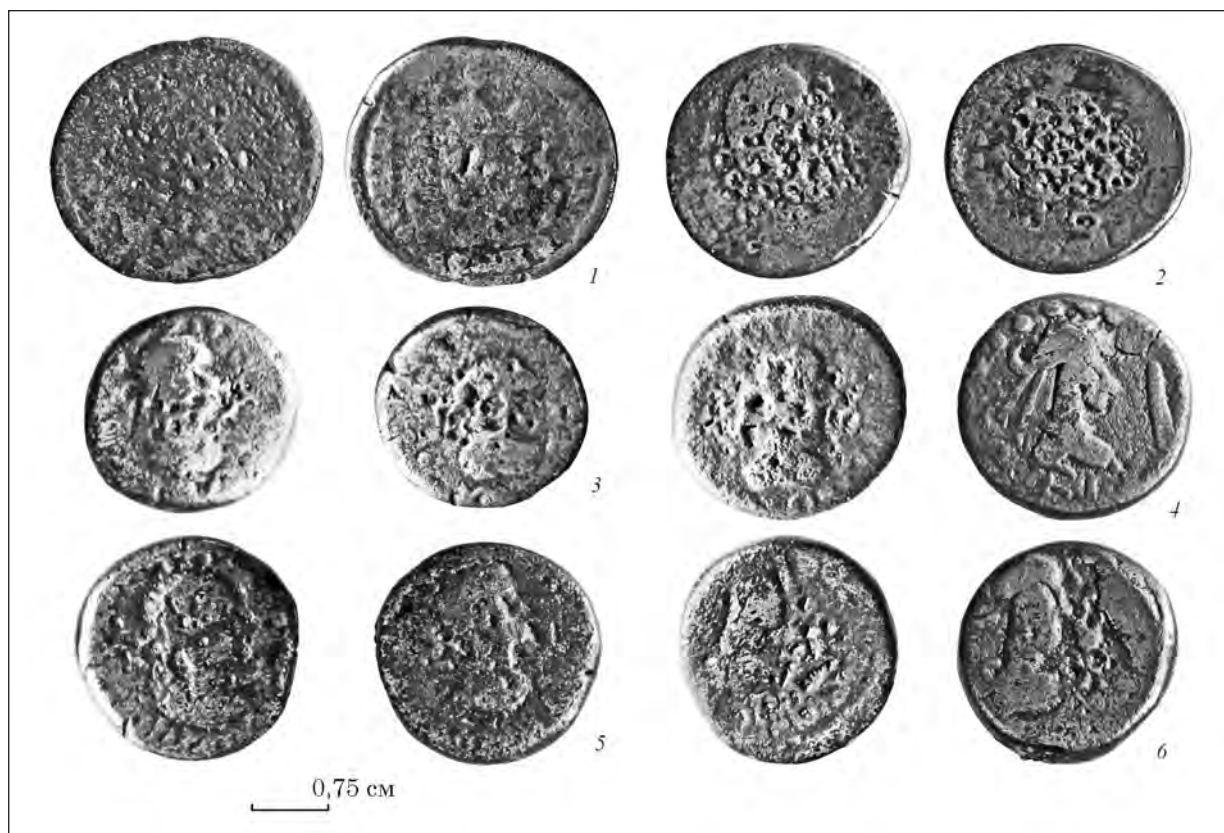

Рис. 11. Мирнодолинський скарб: Монети (за: Колода, Скиба 2021, рис. 7)

Fig. 11. Myrna Dolyna hoard: Coins (after: Колода, Скиба 2021, fig. 7)

Таблиця 1. Порівняння датування пам'яток та комплексів салтівської культури та прикрас кола Мартинівки
Table 1. Comparison of the Saltiv monuments and complexes culture and the jewellery of Martynivka circle hoards

№ п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Дата пам'ятки чи комплексу	Дата прикрас кола Мартинівки	Література
1.1.; 1.2.	Дмитріївський могильник, катакомба 151, 154	Рос., с. Дмитріївка Шебекинського р-н Білгородська обл.	середина VIII — початок X ст.	V—VII ст.	Плетнева 1989, с. 111, рис. 58: 151, 154
2.	Сухогомільшанський кремаційний могильник 1, поховання 54	Укр., с. Суха Гомільша, Зміївський р-н Харківська обл.	кінець VIII — початок IX ст.	друга половина VI—VII ст.	Аксенов, Михеев 2006, с. 16-17, рис. 14: 11; 17: 4-15; Аксенов 2010, с. 74-76, рис. 1: 20-23
3.	Бочковський могильник, поховання 2	Укр., с. Бочкове, Чугуївський р-н Харківська обл.	початок IX ст.	друга половина VI—VII ст.	Лаптев, Аксенов 2017, с. 82-84, рис. 3
4.	Мирнодолинський скарб	Укр., с. Мирна Долина, Балаклійський р-н Харківська обл.	середина VIII — початок X ст.	друга половина VI—VII ст.	Колода, Скиба 2021

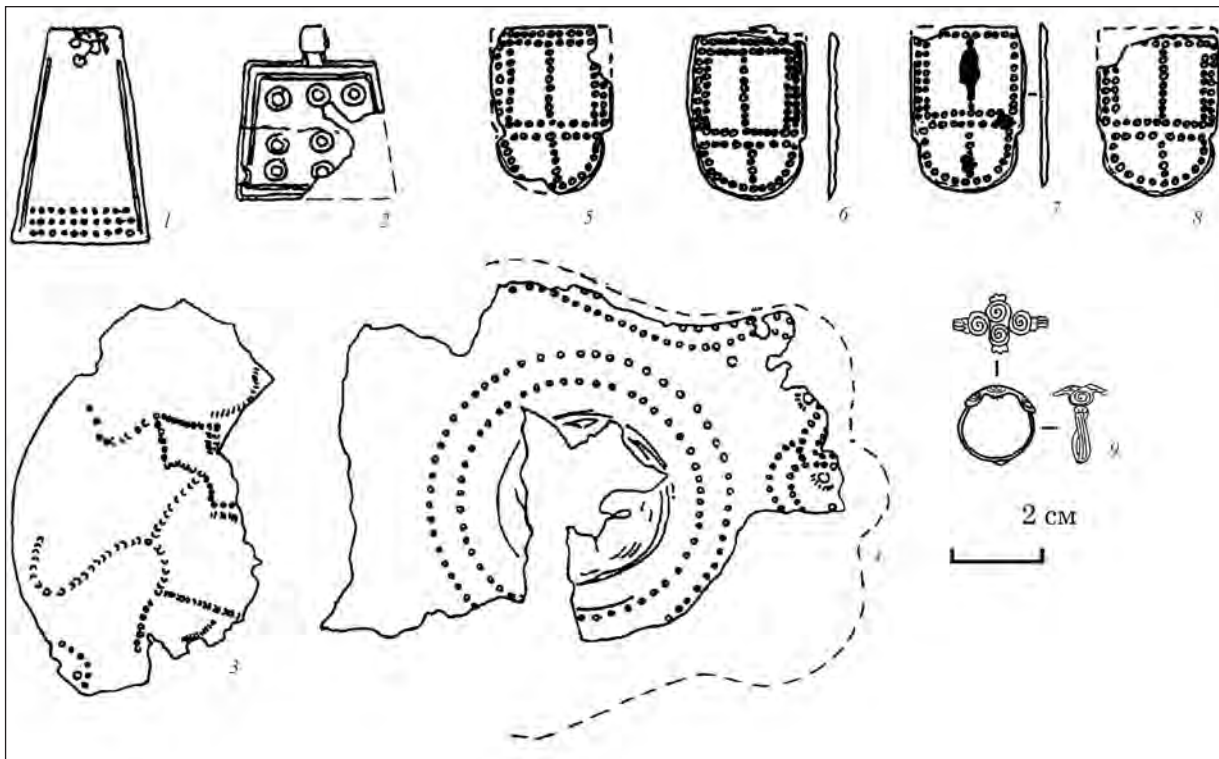

Рис. 12. Інші розглянуті знахідки: 1 — Верхньосалтівський могильник I, катакомба 42 (за: Аксенов 2010, рис. 1: 10); 2 — Верхньосалтівський могильник I, катакомба 24 (за: Аксенов 2010, рис. 1: 12); 3—4 — Сухогомільшанський могильник 1, поховання 175 (за: Аксенов 2010, рис. 1: 24, 25); 5—8 — Верхньосалтівський IV, катакомба 141 (за: Аксенов 2019, рис. 1: 3—6); 9 — П'ятницьке I, житло 7 (за: Квитковський 2013, ил. 10: 23)

Fig. 12. Other considered finds: 1 — Verkhni Saltiv cemetery I, catacomb no. 42 (after: Аксенов 2010, fig. 1: 10); 2 — Verkhni Saltiv cemetery I, catacomb no. 24 (after: Аксенов 2010, fig. 1: 12); 3—4 — Sukha Homilsha cemetery-1, burial no. 175 (after: Аксенов 2010, fig. 1: 24, 25); 5—8 — Verkhni Saltiv cemetery IV, catacomb no. 141 (after: Аксенов 2019, fig. 1: 3-6); 9 — Piatnyske I, dwelling no. 7 (after: Квитковський 2013, fig. 10: 23)

пляєво (Дьяченко 1978), Колоскове (Корзухина 1996, с. 418-419) та Коропове (Дідик 2009; 2012; 2013; 2017)⁵. У верхів'ях Сіверського Дінця концентруються пам'ятки колочинської культури (Обломський 2016, рис. 1), а нижче — пеньківської (Приходнюк 1998, рис. 2).

Цікаво, що знахідки кола Мартинівки та Пастирського городища, які походять із салтівських пам'яток, часто розглядають як свідчення пеньківсько-салтівських зв'язків (Любичев 1994; Аксенов 2010; 2018; 2019). Хронологію комплексів Дмитріївського могильника та Мирнодолинського скарбу можна визначити в загальних межах існування культури: від 740—750 рр. (Комар 1999) до перших десятиліть X ст. (Плетнева 1967, с. 143). А от хронологія поховання 54

Сухогомільшанського 1 та поховання 2 Бочковського могильників та хронологія побутування прикрас кола Мартинівки різняться щонайменше на століття (табл. 1). Цікаво, що поховання 2 Бочковського могильника належало дитині. За повідомленням О. О. Лаптева, ці знахідки і візуально виглядали більш давніми, ніж інші з цього поховання. Отже, згадані прикраси кола Мартинівки не обов'язково вказують на зв'язки між слов'янами третьої чверті I тис. н. е. та населенням Хозарського каганату. Вони могли бути виявлені носіями салтівської культури і отримати вторинне використання у вбранні чи побуті, як це показано для знахідок кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей (Володарець-Урбанович 2023).

Подяки

Висловлюю щиро вдячність В. С. Аксьонову, В. В. Колоді, О. В. Комару, О. О. Лаптеву та А. В. Скибі за надані консультації та зауваження.

⁵ Першоцепляївський та Колосківський скарби належить до Мартинівської групи (Щеглова 1990; 1999); Коропівський скарб, імовірно, до перехідної групи між Мартинівською й Пастирською групами (Володарець-Урбанович 2018b, с. 133, 144).

- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982—1984 годов. Симферополь, Керчь: АДФУ-Україна. Т. 1.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2014. Могильник у села Лучистое. Раскопки 1984, 1986, 1991, 1993—1995 годов. Киев: ТОВ «Майстер Книг». Том 2.
- Аксенов, В. С. 2010. Вещи славянского облика на салтовских памятниках Верхнего Подонечья. В: Пескова, А. А., Щеглова, О. А., Мусин, А. Е. (ред.). *Славяно-русское ювелирное дело и его истоки. Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Гали Фёдоровны Корзухиной (Санкт-Петербург, 10—16 апреля 2006 г.)*. Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 73-78.
- Аксёнов, В. С. 2018. Поясной набор из катакомбы № 141 раннесредневекового могильника у с. Верхний Салтов. В: Сарапулкин, В. А. (ред.). *Археология восточноевропейской лесостепи: сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященная 80-летию со дня рождения А. Г. Николаенко (г. Белгород, 14—16 декабря 2017 года)*. Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», с. 298-307.
- Аксенов, В. С. 2019. Открытия последних лет на катакомбном могильнике у с. Верхний Салтов. *Міхєєвські читання*, 1, с. 4-13.
- Аксенов, В. С., Бабенко, Л. И. 1998. Погребение VI—VII века н. э. у села Мохнач. *Российская археология*, 3, с. 111-122.
- Аксенов, В. С., Михеев, В. К. 2006. *Население Хазарского каганата в памятниках истории и культуры. «Сухогомольшанский могильник VIII—IX вв.»*. Хазарский альманах, 5.
- Ахмедов, И. Р., Обломский, А. М. 1996. Конская сбруя. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 16.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2012. Перстні з роздвоєними закругленими кінцями. В: Дятлов, В. О. (ред.). *Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Тези доповіді XI Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів, 20—22 квітня 2012 р.)*. Чернігів: Чернігівський Національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, с. 39-41.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2017. Ливарні формочки слов'ян раннього середньовіччя: реінтерпретація знахідок. *Археологія і Давня історія України*, 1 (22), с. 331-346.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2018а. Квадратні підвіски «Козівка / Нова Одеса». *Археологія*, 3, с. 46-64.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2018б. Блажківський скарб: 115-річниця знахідки. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПСК, с. 126-153.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2023. Прикраси кола східноєвропейських варварських виїмчастих емалей серед матеріалів салтівської культури: аналіз даних. *Археологія*, 1, с. 111-126.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Буйнов, Ю. В. 2017. Литейные формочки с поселения Циркуны 13. *Stratum plus*, 5, с. 57-86.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Сидоренко, О. В. 2022. Бронзові та свинцево-олов'яні прикраси із Хитцівського скарбу ранньосередньовічного часу. In *Sclovenia terra*, 4, с. 29-57.
- Гавритухин, И. О. 1996. Датировка днепровских кладов первой группы методом синхронизации с древностями других территорий. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 58-95.
- Гавритухин, И. О. 2001. Эволюция восточноевропейских псевдопряжек. В: Сташенков, Д. А. (ред.). *Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э.* Самара, 1, с. 31-86.
- Гавритухин, И. О., Пьянков, А. В. 2003. Древности и памятники VIII—IX веков. В: Рыбаков, Б. А. (ред.). *Крым, Северо-Восточное Причерноморье и Закавказье в эпоху средневековья: IV—XIII века*. Москва: Наука, с. 191-193.
- Гавритухин, И. О., Щеглова, О. А. 1996. Группы днепровских раннесредневековых кладов. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 53-57.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria.
- Дідик, В. В. 2001. Нові знахідки кола виїмчастих емалей у водозборах Сіверського Дінця та Дніпра. *Археологія*, 1, с. 125-129.
- Дідик, В. В. 2009. Нова знахідка ранньосередньовічного скарбу у водозборі Сіверського Дінця. *Слобожанське культурне надбання: Збірка статей учених з пам'яткоохоронної роботи*, 2. Харків, с. 214-226.
- Дідик, В. В. 2012. Вироби степового зразку із ранньосередньовічного Коропівського скарбу. В: Свистун, Г. Є. (ред.). *Салтово-маяцька археологічна культура: проблеми та дослідження*, 2. Харків: Видавець Савчук О. О.; ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», с. 19-25.
- Дідик, В. В. 2013. Намисто ранньосередньовічного Коропівського скарбу. В: Свистун, Г. Є. (ред.). *Салтово-маяцька археологічна культура: проблеми та дослідження: збірник наукових праць, присвячених проблемам та перспективам салтовознавства*, 3. Харків: Видавець Савчук О. О.; ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», с. 52-57.
- Дідик, В. В. 2017. Платівчаті прикраси Коропівського скарбу: збережена традиція або самостійний етап розвитку примітивного ювелірного промислу. В: Аксенов, В. С. (ред.). *В. К. Михеев. Учні та послідовники до 80-річчя з дня народження*. Харків: ТОВ РА «ІРІС», с. 42-51.
- Дьяченко, А. Г. 1978. Технология изготовления предметов из Цепляевского клада раннеславянского времени. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка, с. 27-35.
- Егорьков, А. Н. 2012. Свойства и роль свинцово-оловянных сплавов в «древностях антов». В: Щеглова, О. А. (ред.). *Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. Материалы Международной конференции, посвященной 110-летию со дня рождения И. И. Ляпушкина (1902—1968)*. Санкт-Петербург, 3—5 декабря 2012 г. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 198-201.
- Егорьков, А. Н. 2013. Свойства и роль свинцово-оловянных сплавов в производстве ювелирных изделий ранними славянами Восточной Европы. *Записки Института истории материальной культуры РАН*, 8, с. 160-167.
- Егорьков, А. Н., Щеглова, О. А. 2000. Состав свинцово-оловянных сплавов раннеславянских кладов «древностей антов». *Археометрия та охорона історико-культурної спадщини*, 4, с. 56-61.
- Егорьков, А. Н., Щеглова, О. А. 2001. Металл «антских» кладов по результатам эмиссионно-

- спектрального анализа. В: Завьялов, В. И. (ред.). *Древние ремесленники Приуралья: Материалы Всероссийской научной конференции (Ижевск, 21—23 ноября 2000 г.). Сборник статей*. Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН, с. 280-307.
- Квитковский, В. И. 2013. Раннесредневековые жилища селища Пятницкое-I. *Салтово-маяцкая археологічна культура: проблеми та дослідження*, 3, Харків: Видавець Савчук О. О.; ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», с. 58-72, 152-160.
- Ковалевская, В. Б. 2000. *Компьютерная обработка массового археологического материала из раннесредневековых памятников Евразии*. Пушчино: ОНТИ ПНЦ РАН.
- Колода, В. В. 2015. Сухогомольшанский археологический комплекс: современное состояние и перспективы исследования. В: Дьячков, С. В. (ред.). *Laurea I. Античный мир и Средние века*. Харьков: ООО «НТМТ», с. 175-180.
- Колода, В. В., Скиба, А. В. 2021. Мирнодолинский скарб коваля-ювелера із Харківщини. *Археологія і давня історія України*, 1 (38), с. 347-361.
- Комар, А. В. 1999. Предсалтовские и раннесалтовский горизонты Восточной Европы. *Vita Antiqua*, 2, с. 111-136.
- Комар, А. В. 2017. Ивахниковский клад (время сокрытия и культурные связи комплекса). *Stratum plus*, 5, с. 113-131.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики*, V, с. 352-435, 586-705.
- Лаптев, А. А., Аксенов, В. С. 2017. Погребения с «оболом мертвых» на Бочковском могильнике салтово-маяцкой культуры (по материалам раскопок 2014 г.). В: Аксенов, В. С. (ред.). *В. К. Михеев. Учні та послідовники до 80-річчя з дня народження*. Харків: ТОВ РА «РІС», с. 80-97.
- Любичев, М. В. 1994. Контакты славян Днепро-Донецкого междуречья и населения северо-западной Хазарии в конце VII — начале VIII вв. *Древности 1994*, с. 87-100.
- Любичев, М. В. 2002. Памятники типа Сахновки на Северском Донце. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*, 34, с. 13-27.
- Мастыкова, А. В., Казанский, М. М., Сапрыкина, И. А. 2016. *Пашковский могильник № 1. Том 2. Исследование материалов Пашковского могильника №1*. Москва: ИА РАН; Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Михеев, В. К., Приходнюк, О. М. 1986. Пеньківське поселення на Сіверському Дінці. *Археологія*, 54, с. 75-82.
- Обломский, А. М. 2016. Колочинская культура. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 10-113.
- Обломский, А. М., Родинкова, В. Е. 2014. Этнокультурный перелом в Поднепровье в VII в. н. э. Хронология событий. *Краткие сообщения Института археологии*, 235, с. 381-404.
- Плетнева, С. А. 1967. *От кочевий к городам. Салтово-Маяцкая культура*. Материалы по археологии СССР, 142. Москва: Наука.
- Плетнева, С. А. 1989. *На славяно-хазарском пограничье: Дмитриевский археологический комплекс*. Москва: Наука.
- Приходнюк, О. М. 1975. *Слов'яни на Поділлі (VI—VII ст. н. е.)*. Київ: Наукова думка.
- Приходнюк, О. М. 1998. *Пеньковская культура: культурно-хронологический аспект исследования*. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета.
- Приходнюк, О. М., Падин, В. А., Тихонов, Н. Г. 1996. Трубчевский клад антского времени. В: Приходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии*. Киев, с. 79-102.
- Родинкова, В. Е. 2007. Система женского раннесредневекового убора Среднего Поднепровья (ретроспективный анализ). В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Восточная Европа в середине I тыс. н. э.* Раннеславянский мир, 9. Москва: ИА РАН, с. 358-388..
- Родинкова, В. Е. 2012. Новая находка византийского серебряного сосуда с клеймом в Восточной Европе. *Российская археология*, 4, с. 151-158.
- Родинкова, В. Е., Сапрыкина, И. А. 2015. Раннесредневековые клады Суджанщины: новые находки и исследования. В: Кудинов, В. А. (ред.). *Суджа и суджане в отечественной и зарубежной истории и культуре: сборник статей и материалов*. Курск, с. 39-49.
- Рутковская, Л. М. 1974. О стратиграфии и хронологии древнего поселения около с. Стецовка на р. Тясмине. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 22-39.
- Рыбаков, Б. А. 1949. Новый Суджанский клад антского времени. *Краткие сообщения института истории материальной культуры*, XXVII, с. 75-90.
- Скиба, А. В. 2016. *Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян*. Київ: ІА НАН України.
- Супруненко, О. Б., Володарець-Урбанович, Я. В., Пуголовок, Ю. О. 2016. Комплекс кола «Мартинівки» з Полтави (Полтавський скарб 2014 р.). *In Sclavenia terra*, 1, с. 91-131.
- Сыщиков, Н. В. 2020. Украшения днепровского культурного круга на раннесредневековых памятниках линии Кривца в верховьях р. Воронеж. *Краткие сообщения Института археологии*, 260, с. 282-296.
- Тиханова, М. А. 1971. О раннеславянском поселении в Луке-Врублицейской. *Краткие сообщения института археологии*, 125, с. 7-12.
- Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София: Национален археологически институт с музей — БАН.
- Хайрединова, Э. А. 1999. Костюм варваров V века по материалам могильника у села Лучистое в Крыму. В: Левада, М. Э. (ред.). *Сто лет черняховской культуры. Сборник научных статей*. Киев, с. 203-230.
- Хайрединова, Э. А. 2017. Детское погребение первой половины VII в. с пальчатыми фибулами днепровского круга из могильника у села Лучистое в Юго-Западном Крыму. *Краткие сообщения Института археологии*, 248, с. 232-248.
- Щеглова, О. А. 1990. О двух группах «древностей антов» в среднем Поднепровье. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 162-204.
- Щеглова, О. А. 1999. Женский убор из кладов «древностей антов»: готское влияние или готское наследие? *Stratum plus*, 5, с. 287-312.
- Щеглова, О. А. 2009. Волны распространения вещей из Подунавья на Северо-Восток в VI—VIII вв. как отражение миграции или культурных влияний. *Труды Государственного Эрмитажа*, 49, с. 39-65.
- Balint, Cs. 1992. Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üc Tepe (Sowj. Azerbajdzan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. Und 7. Jahrhundert. *Studien zur Archäologie der Awaren*, 4: Awarenforschungen, 1, S. 309-496.

JEWELLERY OF THE MARTYNIVKA CIRCLE AMONG MATERIALS OF SALTIV CULTURE: DATA ANALYSIS

In the paper jewellery from sites and complexes of the Saltiv culture, which do not chronologically fit within the boundaries of its existence, is considered. The studied jewellery is typical for the hoards of Martynivka circle (group II, subgroup 1). It is represented by four burial complexes and one hoard.

Dmytriivka cemetery was investigated by S. Pletneva. Two trapezoidal pendants ornamented with punched rows of dots on the edge come from catacombs no. 151 and no. 154 (fig. 1A: 1). Items from the Khatskivskiy hoard, the Kovrai locality, and three finds from the Luchistoye burial ground are known with such an ornamentation system. In general, such pendants can be dated by the 5th—7th centuries (fig. 1).

Sukha Homilsha cemetery 1 was investigated by V. Mikheev. Burial no. 54 contained a vorvorka (fig. 2). Burial date: late 8th—early 9th centuries. Analogies in size are presented in several hoards, in ornamentation — from the settlement of Kryvets 4. In general, these items are typical for the hoards of Martynivka circle, the second half of the 6th— the middle third quarter of the 7th centuries.

Bochkove cemetery has been studied by O. Laptev since 2014. Grave no. 2 (fig. 3; 4) contained two trapezoidal pendants ornamented with four spherical protrusions and two rows of pressed dots along the edge (fig. 5; 6). Similar pendants are associated with the Penkivka monuments and hoards of the Martynivka circle.

Myrna Dolyna hoard was discovered in 2019. The complex includes: 1) blacksmith tools and several iron items (fig. 7: 1—11); 2) four blooms (fig. 7: 12—15); 3) fragments of a bronze cauldron and a pair of phaleras (fig. 8); 4) heraldic belt decorations, including matrices and semi-finished products (fig. 9; 10); 5) Roman coins (fig. 11). Only six heraldic decorations (fig. 9: 1-3; 10: 1—3) are known among Slavic antiquities at the level of broad analogies.

All the considered sites of the Saltiv culture with finds of jewellery from the Martynivka circle are concentrated in the Siverskyi Donets basin. Both individual finds and treasures are known here. In the upper reaches of the river, monuments of the Kolochyn culture are known, and below — of the Penkivka culture.

The chronology of the complexes of the Dmytriivka cemetery and the Myrna Dolyna hoard can be determined within the general framework of the existence of the Saltiv culture. However, the chronology of burial no. 54 of the Sukha Homilsha-1, burial no. 2 of the Bochkove cemetery and the chronology of the Martynivka circle decorations differ by almost a century (table 1). Consequently, such adornments could be found by the inhabitants of the Khazar Khaganate and reused in everyday life or attire.

Key words: early Middle Ages, Saltiv culture, hoards of the Martynivka circle.

References:

- Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1977, 1982—1984 godov.* Simferopol; Kerch: ADEF-Ukraina, Tom 1.
- Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2014. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1984, 1986, 1991, 1993—1995 godov.* Kyiv: TOV “Maister Knig”. Tom 2.
- Aksenov, V. S. 2010. Veshchi slavianskogo oblika na saltovskikh pamiatnikakh Verkhnego Podonechia. In: Peskova, A. A., Shcheglova, O. A., Musin, A. E. (eds.). *Slaviano-russkoe iuvelirnoe delo i ego istoki. Materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, posviashchennoi 100-letiiu so dnia rozhdeniia Gali Fedorovny Korzukhinoi (Sankt-Peterburg, 10—16 apreliia 2006 g.)*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia, p. 73-78.
- Aksenov, V. S. 2018. Beil Selection From Catacomb № 141 Of Early Middle-Ages In Verchnyi Saltov Village. In: Sarapulkin, V. A. (ed.). *Arkheologiiia vostochnoevropeiskoi lesostepi: sbornik materialov mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, posviashchennaia 80-letiiu so dnia rozhdeniia A. G. Nikolaenko (g. Belgorod, 14—16 dekabria 2017 goda)*. Belgorod: ID “Belgorod” NIU “BelGU”, p. 298-307.
- Aksenov, V. S. 2019. Discoveries of Recent Years at the Catacomb Cemetery in the Verkhni Saltov Village. *Mikheievski chytannia*, 1, p. 4-13.
- Aksenov, V. S., Babenko, L. I. 1998. Burial of the 6th—7th Centuries AD Near the Village Mokhnach. *Rossiiskaia arkheologia*, 3, p. 111-122.
- Aksenov, V. S., Mikheev, V. K. 2006. *Naselenie Kharazskogo kaganata v pamiatnikakh istorii i kultury. “Sukhogomolshanski mogilnik VIII—IX vv”*. Khazarskii almanakh, 5.
- Akhmedov, I. R., Oblomskii, A. M. 1996. Konskaia sbruiia. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (eds.) *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moskva, p. 16.
- Volodarets-Urbanovych, Ia. V. 2012. Perstni z rozdvoienymy zakruhlenymy kintsiamy. In: Diatlov, V. O. (ed.). *Serednovichni starozhytnosti Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: Tezy dopovidei XI Mizhnarodnoi studentskoi naukovoii arkheolohichnoi konferentsii (Chernihiv, 20—22 kvitnia 2012 r.)*. Chernihiv: Chernihivskiy Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni T. H. Shevchenka, p. 39-41.
- Volodarets-Urbanovich, Ya. V. Casting Molds of Early Medieval Slavs: reinterpretation finds. *Archaeology and Early History of Ukraine*, 1 (22), p. 331-346.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018a. Square-Shaped Pendants “Koziivka / Nova Odesa”. *Arheologia*, 3, p. 46-64.

- Volodarets-Urbanovich, Ya. V. 2018b. Blazhky Hoard: The 115th Anniversary Of The Find. In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Starozhynosti Livoberezhzhia Dnipra*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, p. 126-153.
- Volodarets-Urbanovich, Ya. V. 2023. Jewellery Of East European Champeve Enamels Style Among Materials Of Saltiv Culture: Data Analysis. *Arheologia*, 1, p. 111-126.
- Volodarets-Urbanovich, Ya. V., Buinov, Yu. V. 2017. Casting Moulds from Tsirkuny 13 Settlement. *Stratum plus*, 5, p. 57-86.
- Volodarets-Urbanovich, Ya. V., Sydorenko, O. V. Bronze and lead-tin jewellery from the Khyttsiv treasure of the early Middle Ages. *In Sclavenia terra*, 4, p. 29-57.
- Gavritukhin, I. O. 1996. Datirovka dneprovskikh kladov pervoi gruppy metodom sinkhronizatsii s drevnostiami drugikh territorii. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (eds.) *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, p. 58-95.
- Gavritukhin, I. O. 2001. Evoliutsiia vostochnoevropeiskikh psevdopriazhek. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kulturny Evraziiskikh stepei vtoroi poloviny I tysiacheletia n. e.* Samara, 1, p. 31-86.
- Gavritukhin, I. O., Piankov, A. V. Drevnosti i pamiatniki VIII—IX vekov. In: Rybakov, B. A. (ed.). *Krym, Severo-Vostochnoe Prichernomore i Zakavkaze v epokhu srednevekovia: IV—XIII veka*. Moskva: Nauka, p. 191-193.
- Gavritukhin, I. O., Shcheglova, O. A. 1996. Gruppy dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (eds.) *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, p. 53-57.
- Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI—VII vek (ot dnezhna Bulgaria i sasednite zemi)*. Sofia: Craft House Bulgaria.
- Didyk, V. V. 2001. Novi znakhidky kola vyimchastykh emalei u vodozborakh Siverskoho Dintsia ta Dnipra. *Arheologia*, 1, p. 125-129.
- Didyk, V. V. 2009. Nova znakhidka rannoserednovichnoho skarbu u vodozbori Siverskoho Dintsia. *Slobozhanske kulturne nadbannia: Zbirka statei uchenykh z pamiatkookhoronnoi roboty*. 2, Kharkiv, p. 214-226.
- Didyk, V. V. 2012. Vyroby stepovoho zrazku iz rannoserednovichnoho Koropivskoho skarbu. In: Svystun, H. Ye. (ed.). *Saltovo-maiatska arheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia*. 2, Kharkiv: Vydavets Savchuk O. O.; OKZ «Kharkivskiyi naukovo-metodychnyi tsentr okhorony kulturnoi spadshchyny», p. 19-25.
- Didyk, V. V. 2013. Namysto rannoserednovichnoho Koropivskoho skarbu. In: Svystun, H. Ye. (ed.). *Saltovo-maiatska arheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia: zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh problemam ta perspektyvam saltovoznavstva*. Kharkiv: Vydavets Savchuk O. O.; OKZ «Kharkivskiyi naukovo-metodychnyi tsentr okhorony kulturnoi spadshchyny», 3, p. 52-57.
- Didyk, V. V. 2017. Plated Jewels Of Koropovsky Treasure-Trove: Preserved Tradition Or Independent Life Stage Of Primitive Jewelry Craft. In: Aksenov, V. S. (ed.). *V. K. Mikheev. Uchni ta poslidovnyky do 80-richchia z dnia narodzhennia*. Kharkiv: TOV RA «IRIS», p. 42-51.
- Diachenko, A. G. 1978. Tekhnologiia izgotovleniia predmetov iz Tsepliaevskogo klada ranneslavianskogo vremeni. In: Gening, V. F. (ed.). *Ispolzovanie metodov estestvennykh nauk v arheologii*. Kyiv: Naukova dumka, p. 27-35.
- Egorkov, A. N. 2012. Svoistva i rol svintsovo-oloviannykh splavov v “drevnostiakh antov”. In: Shcheglova, O. A. (ed.). *Slaviane Vostochnoi Evropy nakanune obrazovaniia Drevnerusskogo gosudarstva. Materialy Mezhdunarodnoi konferentsii, posviashchennoi 110-letiiu so dnia rozhdeniia I. I. Liapushkina (1902—1968)*. Sankt-Peterburg, 3—5 dekabria 2012 g. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, p. 198-201.
- Egorkov, A. N. 2013. Svoistva i rol svintsovo-oloviannykh splavov v proizvodstve iuvelirnykh izdelii rannimi slavianami Vostochnoi Evropy. *Zapiski Instituta istorii materialnoi kulturny RAN*, 8, p. 160-167.
- Egorkov, A. N., Schheglova, O. A. 2000. Composition Of Pewters From Early Slavic Hoards Belonging To “The Antiquity Of Ants”. *Arkheometriia ta okhorona istoriko-kulturnoi spadshchyny*, 4, p. 56-61.
- Egorkov, A. N., Schheglova, O. A. 2001. Emission Spectral Analysis Of Metal From “Ant Hoards”. In: Zavialov, V. I. (ed.). *Drevnie remeslenniki Priuralia: Materialy Vserossiiskoi nauchnoi konferentsii (Izhevsk, 21—23 noiabria 2000 g.)*. Sbornik statei. Izhevsk: UIIAL UrO RAN, p. 280-307.
- Kvitkovskii, V. I. 2013. Rannesrednevekovye zhilishcha selishcha Piatnitskoe-I. *Saltovo-maiatska arheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia*, Kharkiv: Vydavets Savchuk O. O.; OKZ «Kharkivskiyi naukovo-metodychnyi tsentr okhorony kulturnoi spadshchyny», 3, p. 58-72, 152-160.
- Kovalevskaia, V. B. 2000. *Kompiuternaia obrabotka massovogo arheologicheskogo materiala iz rannesrednevekovykh pamiatnikov Evrazii*. Pushchino: ONTI PNTS RAN.
- Koloda, V. V. 2015. The Sukhaia Homolsha Archaeological Complex Of The Saltov Culture: Modern Condition And Perspectives Of Investigation. In: Diachkov, S. V. (ed.). *Laurea I. Antichnyi mir i Srednie veka*. Kharkov: OOO “NTMT”, p. 175-180.
- Koloda, V. V., Skyba, A. V., 2021. Myrnodolunskiyi Stash Of A Smith-Jeweller From Kharkivschyna. *Archaeology and Early History of Ukraine*, 1 (38), p. 347-361.
- Komar, A. V. 1999. Predsaltovskie i rannesaltovskii gorizonty Vostochnoi Yevropy. *Vita Antiqua*, 2, p. 111-136.
- Komar, O. V. 2017. Ivakhnyky Treasure (Time Of Concealment And Cultural Connections Of The Complex). *Stratum plus*, 5, p. 113-131.
- Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga “drevnostei antov” v Srednem Podneprove. Katalog pamiatnikov. *Materialy po arheologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, p. 352-435, 586-705.
- Laptev, A., Aksenov, V. 2017. Burials With “Death Tax” On The Bochkove Burial Ground Saltovo-Mayatska Culture (By Materials Of Excavations 2014 Year.). In: Aksenov, V. S. (ed.). *V. K. Mikheev. Uchni ta poslidovnyky do 80-richchia z dnia narodzhennia*. Kharkiv: TOV RA “IRIS”, p. 80-97.
- Liubichev, M. V. 1994. Kontakty slavian Dnepro-Donetskogo mezhdurechia i naseleniia severo-zapadnoi Khazarii v kontse VII — nachale VIII vv. *Drevnosti 1994*, p. 87-100.

- Liubichev, M. V. 2002. Pamiatniki tipa Sakhnovki na Severskom Dontse. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*, 34, p. 13-27.
- Mastykova, A. V., Kazanskii, M. M., Saprykina, I. A. 2016. *Pashkovskii mogilnik № 1*. Tom 2. Issledovanie materialov Pashkovskogo mogilnika № 1. Moskva: IA RAN; Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia.
- Mikheiev, V. K., Prykhodniuk, O. M. 1986. Penkivske poselennia na Siverskomu Dintsi. *Arheologia*, 54, p. 75-82.
- Oblomskii, A. M. 2016. Kolochinskaia kultura. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (eds.). *Rannesrednevekove drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17, Moskva: IA RAN. p. 10-113.
- Oblomskii, A. M., Rodinkova, V. Ye. 2014. The ethno-cultural watershed in the Dnieper valley in VII c. AD. Sequence of events. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 235, p. 381-404.
- Pletneva, S. A. 1967. *Ot kochevii k gorodam. Saltovo-Maiatskaia kultura*. Materialy po arkheologii SSSR, 142. Moskva: Nauka.
- Pletneva, S. A. 1989. *Na slaviano-khazarском пограничье: Dmitrievskii arkheologicheskii kompleks*. Moskva: Nauka.
- Prykhodniuk, O. M. 1975. *Sloviany na Podilli (VI—VII st. n. e.)*. Kyiv: Naukova dumka.
- Prikhodniuk, O. M. 1998. *Penkovskaia kultura: kulturno-khronologicheskii aspekt issledovaniia*. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Prikhodniuk, O. M., Padin, V. A., Tikhonov, N. G. 1996. Trubchevskii klad antskogo vremeni. In: Prikhodnyuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n. e. po arkheologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kyiv, p. 79-102.
- Rodinkova, V. E. 2007. Sistema zhenskogo rannesrednevekovogo ubora Srednego Podneprov'ia (retrospektivnyi analiz). In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (eds.). *Vostochnaia Yevropa v seredine I tys. n. e.* Ranneslavianskii mir, 9, Moskva: IA RAN, p. 358-388.
- Rodinkova, V. E. 2012. Novaia nakhodka vizantiiskogo serebriannogo sosuda s kleymom v Vostochnoy Evrope. *Rossiiskaia arkheologiia*, 4, p. 151-158.
- Rodinkova, V. E., Saprykina, I. A. 2015. Rannesrednevekove klady Sudzhshchiny: novye nakhodki i issledovaniia. In: Kudinov, V. A. (ed.). *Sudzha i sudzhane v otechestvennoi i zarubezhnoi istorii i kulture: sbornik statei i materialov*. Kursk, p. 39-49.
- Rutkovskaia, L. M. 1974. O stratigrafii i khronologii drevnego poseleniia okolo s. Stetsovka na r. Tiasmine. In: Tretiakov, P. N. (ed.). *Rannesrednevekove vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, p. 22-39.
- Rybakov, B. A. 1949. Novyi Sudzhanskii klad antskogo vremeni. *Kratkie soobshcheniia instituta istorii materialnoi kultury*, XXVII, p. 75-90.
- Skyba, A. V. 2016. *Poisni nabory heraldychnoho styliu u slovia*n. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Suprunenko, O. B., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Puholovok, Yu. O. 2016. Complex Of "Martynivka" Type From Poltava (Poltava Hoard 2014). In *Sclavenia terra*, 1, p. 91-131.
- Syshchikov, N. V. 2020. Jewelry of the Dnieper Cultural Circle at the Early Medieval Sites Along the Krivets Line in the Upper Reacher of the Voronezh River. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 260, p. 282-296.
- Tikhanova, M. A. 1971. O ranneslavianskom poselenii v Luke-Vrublivetskoi. *Kratkie soobshcheniia instituta arkheologii*, 125, p. 7-12.
- Traikova, L. A. 2017. *Kolanat yuzhno ot dolen Dunav — kraya na III — nachaloto na VII v.* Sofia: National Archaeological Institute with Museum — BAS.
- Khairedinova, E. A. 1999. Kostium varvarov V veka po materialam mogilnika u sela Luchistoe v Krymu. In: Levada, M. E. (ed.). *Sto let cherniakhovskoi kulture. Sbornik nauchnykh statei*. Kyiv, p. 203-230.
- Khairedinova, E. A. 2017. The Child's Grave of the First Half of the 7th Century BC With Bow-Shaped Fibulas of the Dnieper Culture Type from the Burial Ground Near the Village of Luchistoe in the Southwestern Crimea. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 248, p. 232-248.
- Shcheglova, O. A. 1990. O dvukh gruppakh "drevnostey antov" v srednem Podneprove. In: Terpilovskiy, R. V. (ed.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, p. 162-204.
- Shcheglova, O. A. 1999. Female Adornment from the Hoards of the "Antiquities of Antes": Gothic Influence or Gothic Heritage? *Stratum plus*, 5, p. 287-312.
- Shcheglova, O. A. 2009. Volny rasprostraneniia veshchei iz Podunavia na Severo-Vostok v VI—VIII vv. kak otrazhenie migratsii ili kulturnykh vliianii. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, 49, p. 39-65.
- Balint, Cs. 1992. Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üç Tepe (Sowj. Azerbajdzhan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. Und 7. Jahrhundert. *Studien zur Archäologie der Awaren*, 4: Awarenforschungen, I, S. 309-496.